

DOKUMENTI O ZDRAVSTVU U VOJNOJ KRAJINI, NAROČITO O TAKOZVANOM KUŽNOM KORDONU

Vladimir BAZALA

PORED RASPRAVA KOJE GOVORE O POSTANKU, RAZVOJU, ORGANIZACIJI i razvojačenju Vojne krajine, ima dovoljno onih koje opisuju i komentiraju propise o posebnim poslovima ili strukama koje su se razvile u ovoj zanimljivoj upravnoj i državnoj jedinici. Tako je i zdravstvo (medicina) u Vojnoj krajini bilo često predmet raspravljanja^{1, 2, 3, 4, 5, 9}. Ova, naročito novija istraživanja⁹ pokazala su da Vojna krajina za svoj razvoj i napredak ima da zahvali ne samo dobroj organizaciji i vojničkom uređenju nego mnogo više činjenici što se iz puke vojničke organizacije ili ustanove razvila u medicinsku i sanitarnu ustanovu prvog reda, važnu za čitavu srednju Evropu. Važnost i vrijednost vojničke ustanove utrnula je onda kad je sanitarna organizacija njena, obavivši svoju dužnost, zastarjela i postala bezvrijedna. Najkarakterističnija činjenica u tom razvoju Vojne krajine je ta da se jedna posve vojnička ustanova s vremenom pretvorila u odbrambenu mjeru protiv zaraznih bolesti, naročito protiv tada najopasnije — kuge.

Propisi o suzbijanju (i liječenju) kuge bili su opširno i pomno izrađeni, a u ono vrijeme bili su veoma racionalni i moderni. Ima ih mnogo, neki su po nekoliko puta ponavljani, drugi su u nekoliko navrata revidirani, a sve zajedno nije ih ni moguće, a danas nije više ni aktualno, objaviti u pojednostima, već je zanimljivo istaći samo njihove glavne karakteristike. Pa ni to neće uvijek i svakome poći za rukom, i svaki će istraživač danas iz mnoštva akata uzeti po neki odlomak koji mu se čini karakterističan, pa iz tako raznolikih gledišta slijedi i uočljiva razlika u gledanju raznih pisaca, današnjih autora, na Vojnu krajinu. Ne rijetko se takvo gledanje određuje još i nacionalnim, vjerskim i općekulturnim momentima, koji onemogućuju objektivno gledanje na stvar i, prema tome, objektivni prikaz. Da bih se osigurao protiv bilo kakvih zastranjenja, služiću se dokumentima svoga arhiva, koji mi stoje na raspolaganju, a samo prazninu popunjavaću već prije prikupljenim podacima. Ukratko se o svemu tome može — sine ira et cum studio — reći samo ovo:

Prvobitni vojnički, obrambeni, granični kordon ili živa utvrda (lebendige Fortmauer), kako se granični kordon zove u jednom carskom patentu cara Leopolda I (1658—1705), razvija se postepeno i vrlo brzo u granicu protiv kuge. Prvi propis koji govori o vladanju za vrijeme kuge u turskom pograničnom području je »Patent o kugi« (Pestpatent) od 25. VI 1710. Taj patent u svojim propisima zahtijeva da granica spriječi sav promet samo za vri-

jeme trajanja kuge. To znači da sada još kordon protiv kuge funkcionira samo povremeno, u slučaju potrebe i dok traje kuga s one strane granice. Za kratko vrijeme to se pokazuje nedovoljnim. Zato god. 1713. započinje Karlo VI (1712—1740) niz svojih odredaba o trajnoj organizaciji tog »kužnog kordona«. Strah od kuge je veliki, kuga vlada te godine u cijeloj carevini, a vrlo žestoko baš u Beču. Zato se najprije godine 1713. organizira »kužno redarstvo« (Pestpolizey), tj. osoblje za higijensku službu protiv kuge (i ostalih zaraza), a uskoro poslije toga Karlo VI nizom naredaba uređuje službu na granici, graničnom kordonu i na prolazu toga kordona, te daje upute za sve vrste postupaka. Svojim patentom od 22. oktobra 1728. zahtijeva da granica bude stalna, neprekidna, upravo vječna utvrda protiv kuge. U patentu se govori o »perpetuierlichen«, »immerwährenden«, »ewigen Kordon gegen die Pest«, pa se određuje »gegen das Türkische Gebiet und Länder wägen daher allzeit bedrohlicher Infektions-Gefahr ehestens eine beständige Gegen-Verfassung zu veranstalten und solche nach Maass derer unterweltenden Umständen zulänglich und festiglich zu unterhalten...«. No, ovako čvrsto zatvorena granica smeta trgovini i prometu, kao i prelazu granice, pa se zato određuju posebna mjesta za regularan prelaz i donosi »Naredba o kontumacu i raskužbi« (Contumaz — und respective Reinigungsordnung) od 3. X 1731, koja propisuje kako se na tim prelazima postupa s okuženima, sumnjivima, a kako sa zdravima koji dolaze na granicu i žele proći u unutrašnjost carevine. Ta naredba je još nekoliko puta objavljena, god. 1738. i kasnije; — čini mi se da tekst nije uvijek isti, ali uglavnom je sličan. Jedna od ovih naknadnih uputa (od 16. III 1740) je zapravo »Instruction für die Contagionsphysici und Chyrurgi«, koji su zaposleni u kontumacima, a ova će uputa kasnije biti popunjena i izdata kao posebni propis godine 1770.

Kao naročitu osobitost treba spomenuti da je odredbom od 1737. osnovana jedna institucija koja je za to doba jedinstvena. To je zdravstvena komisija, kao vrhovni savjetodavni organ, izravno pod upravom cara, nadležna za sva pitanja zdravstva u »kužnom kordonu«. Ovu će komisiju carica Marija Terezija godine 1743. uzdignuti na rang »savjeta«, a istodobno će ovakve komisije biti organizirane pri svakom generalatu. Ove komisije pri generalatima na terenu djelovaće do kraja Vojne krajine i postati zaslužne za mnoge korisne zdravstvene uredbe i ustanove. Ova zdravstvena komisija na terenu bila je ustanova koja se mirne duše može danas usporediti s našim ustanovama društvenog upravljanja, gdje su predstavnici naroda raspravljali o zdravstvenim pitanjima i problemima i donosili zdravstvene propise. Kako joj se velika uloga pripisivala i kako je veliki ugled imala ta »zdravstvena komisija« vidi se po tome što je njenim sjednicama predsjedavao osobno general-komandant dotičnog generalata, odnosno zbornog zapovjedništva. Vrhovna carska zdravstvena komisija ukinuta je godine 1776. kad su svi poslovi, prema tome, i zdravstvo, ujedinjeni u tzv. Ratni savjet, iz kojeg će se kasnije razviti ministarstvo rata.

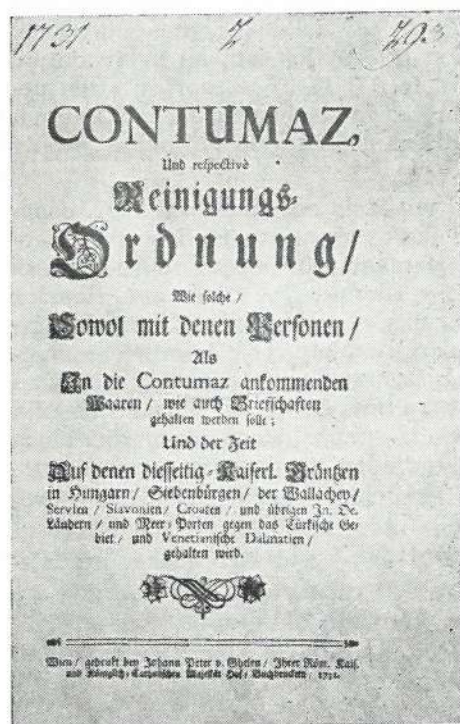
Ovako organizirana Vojna krajina i njen granični kordon izgleda da su postojali na opće zadovoljstvo, pa u svom patentu od 24. XII 1737. car Karlo VI izražava svoje uvjerenje da upravo stečeno iskustvo pokazuje kako je baš samo čvrsto zatvorena granica najbolja odbrana od kuge (»Inmassen

nach langer Erfahrnitz die guten Militar-Dispositiones das beste und fast einzige Mittel seynd, dem contagiosen Uebel und der Ausbreitung desselben zu steuern«).

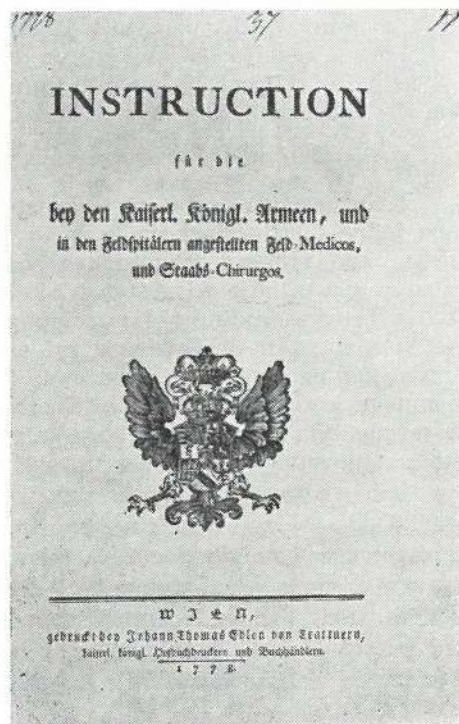
Poslije ovog slijedi nekoliko patenata iz godine 1738. (od kojih su najpoznatiji oni od 15. septembra i 18. novembra 1738) koji govore o prolazu kroz kordon i kroz kontumace (karantene), te o postupku s osobama i robom koji idu u unutrašnjost carevine.

Od toga doba granični je kordon »stalna, neprekidna i vječna utvrda protiv kuge«, a samo na nekoliko mjesta bilo je dopušteno prelaziti granicu, i na tim su mjestima od 1740. izgrađene posebne prostorije, tzv. kontumaci ili karantene, od kojih je najveća i najstarija bila ona u Zemunu, a druge u Brodu na Savi, Gradiški, Jasenovcu, Kostajnici, Slunju, Radanovcu itd.

Sama riječ »kordon« dala je ime jednom cijelom našem kraju, koji još i danas zovemo »Kordun«. A povrh toga, ovaj čvrsto zatvoreni kordon obustavio je svaku razmjenu, kulturnu i trgovačku, između Istoka, i na njemu proširenoga islama i arapske kulture, s jedne strane, i Zapada, gdje se raz-

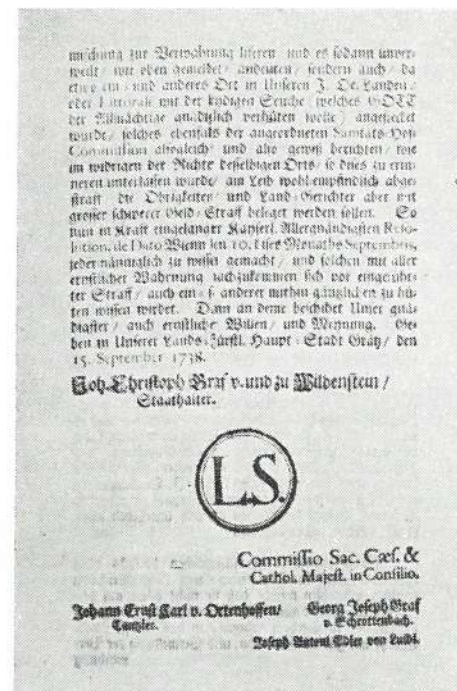
»Naredba o kontumacu i raskužbi«.

Instrukcija za vojsku i vojne bolnice.

Poznatiji patent Cara Karla VI o prolazu kroz kordon i kontumace. (Prvi)

vila kršćansko-feudalna kultura, s druge. Da li je to bilo na štetu ili na korist nekoj od ovih kultura — ostavljamo ovdje po strani. U jednom našem kraju čvrsto zatvoreni kordon odigrao je fatalnu ulogu, a to je upravo kraj koji danas nosi ime Kordun i oblasti ispod njega — Lika i Krbava. Naime, u ovom području dugo nije bilo kordona i on je ovdje mnogo kasnije, upravo najkasnije, postavljen. Zanimljivo je i posve zagonetno, ukoliko neka historijska činjenica vojnog i organizacionog karaktera može biti zanimljiva i zagonetna, da na mjestu i u kraju koji se danas zove Kordun i koji bi zapravo morao predstavljati središte »graničnog kordona« Vojne granice kordona do posljednjeg časa nije bilo! Granica, zajedno sa graničnim kordonom, bila je čvrsto organizirana uz Savu i nešto uz Unu, ali na današnjem Kordonu i u Lici — kordona uopće nije bilo, ne samo u prvo vrijeme nego ni oko godine 1750, u periodu potpune organizacije granice. Još je 1752. zapadno krilo granice i Vojne krajine bilo potpuno otvoreno. Od Une do Jadranskog mora nije bilo organizirane granice. To, koliko danas razabiram, uopće nisu zapazili čak ni dobri poznavaoi historije Vojne krajine! Ukratko, riječ »kordon«, u obliku »Kordun«, zadržala se u kraju koji je posljednji dobio granični kordon.

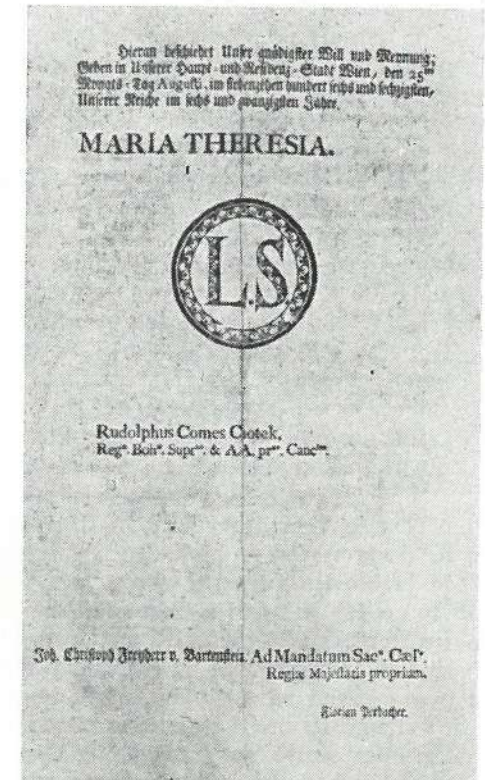
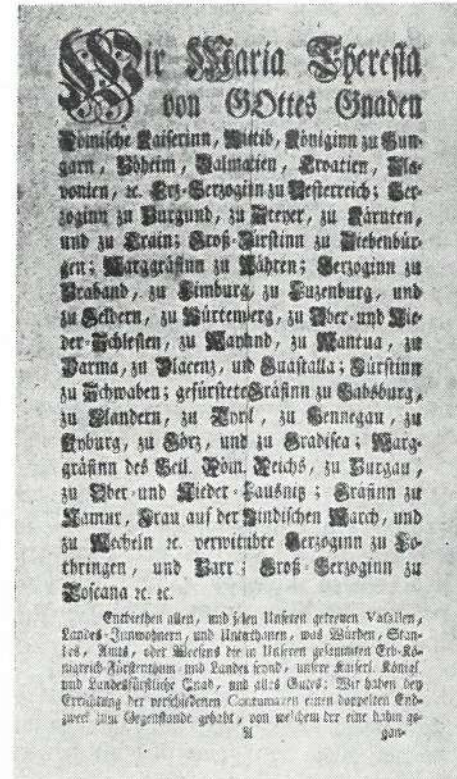
Kako zapadno krilo granice od Une do Jadranskog mora nije još 1752. i narednih godina bilo valjano zatvoreno, to se ovih godina upravo radi na organizaciji granice u ovim krajevima, i na zatvaranju graničnog kordona

sve do jadranske obale. Zato se izdaje posebna naredba o granici uz obalno područje godine 1755, a posebna, nešto promijenjena, za kopneno, godine 1764. Tako se 1765. može konstatirati da je na zapadnom krilu granice sve u redu i da je ona dobro zatvorena. To lijepo slijedi iz jednog vrlo zanimljivog izvještaja priloženog zapisniku zdravstvene komisije koja se (nešto kasnije, dana 15. VIII 1771) sastala u zbornom zapovjedništvu generalata u Zagrebu pod presjedanjem komandanta generala feldmaršal-lajtnanta baruna Kleefeldla.

Ali upravo tu je i nastala najveća teškoća. Potpuno zatvaranje granice u Lici dovelo je do ekonomske katastrofe ovog kraja. Naime, Lika i Krbava su bile vrlo jako prometno i trgovačko čvorište. Ličani uopće, a napose oni iz Otočca i njegove okolice, nabavljali su u carskim skladištima u Senju i Karlobagu sol, a uz to i drugu primorsku robu, koju su zamjenjivali za žitarice ili kupovnu manufakturnu robu, dijelom u Karlovcu na austrijskoj, a dijelom na turskoj strani. Isto tako je cvjetala i trgovina stokom, od koje je Lika živjela i prehranjivala se. U času zatvaranja granice prema Turskoj najprije je otpala trgovina s Turskom, a zatim je obustavljena i trgovina s austrijskim (hrvatskim) zaleđem, jer je od straha zbog kuge prekinut svaki promet ne samo na granici nego i sa granicom. Zato feldzajmajster baron Beck, kao general komandant u Karlovcu, piše 17. XII 1765. iz Karlovca zdvojni izvještaj da će Lika biti izložena potpunij propasti ako granica

Poznatiji patent Cara Karla VI o prolazu kroz kordon i kontumace. (Drugi)

Carica Marija Terezija diže zabranu prelaženja granice.

i dalje bude tako strogo zatvorena kako to traže »patenti protiv kuge«. Carica Marija Terezija odgovara već 23. XII iste godine (dakle u rekordno kratkom vremenu od šest dana, za ondašnje prilike zaista vrlo brzo) da se digne zabrana prelaženja granice, a ako se zbog novog vala kuge granica opet mora zatvoriti, ublažuje neke pretjerane propise u dotadašnjim zakonima i odredbama i normira prelaženje granice u određenom vremenu i na određeni način. Osim toga, omogućena je redovna trgovina na taj način što su 1766. izgrađeni tzv. rasteli (roštilji) ili sita, tj. mjesta na kojima se trgovina mogla tako vršiti da se kupac i trgovac nisu direktno doticali, a ipak su mogli propisno trgovati. Upravo zbog potrebe da se u Lici organizira trgovina na granici izrasli su i izgrađeni ovi rasteli, što također do sada nije opazio ni jedan od istraživača historije Vojne krajine. Rasteli su i kasnije ovdje ostavili mnogo traga, pa nije čudo da je ime »rastel« ostalo u upotrebi, kao ime raznih mjesta i krajeva — Raštel, Raštelica itd., baš kao i Kordun za dio »kordona«.

Ali sve to nije više moglo podignuti trgovinu i promet u Lici, jer je stanovništvo Bosne i Hercegovine već bilo odustalo i odviklo se da svoju robu daje za austrijsku sol i manufakturne proizvode, pa je trgovinu prebacilo na Zadar, Split i Šibenik koji su tada bili pod Mletačkom republikom. Trgovina

prema jadranskoj obali vodila je preko naše mletačke Dalmacije, koja nije bila ni osigurana granicom, niti je provodila kakvu zaštitu protiv kuge, pa je na taj način bila vrlo često ugrožena i čak žestoko poharana od kuge, ali su u njoj procvjetali trgovina i promet. Naš narod u Dalmaciji u ono vrijeme teško je stradao od kuge i ostalih zaraznih bolesti, prosto je bio desetkovan, dok su mletački trgovci u svoje kese trpali profit cijele bosansko-hercegovačke trgovine. Financijska komisija, organizirana u Beču, tzv. »Ministerial-Banco-Deputation« izračunala je da je tokom 15 godina, od 1756. do 1771, austrijska trgovačka bilanca na taj način svake godine zabilježila deficit od 30.000 forinti, kako to piše u zapisniku ove »deputacije« od 15. VIII 1771, koji se nalazi u Carskom ratnom arhivu (Sanitetski odjel, akti u fasciklu 3). To je onda bilo toliko da je maltene izazvalo državni financijski bankrot. Kako je trgovina s Pruskom, uslijed sedmogodišnjeg rata, i s Poljskom, zbog njene propasti, uopće bila došla u pitanje, ovaj manjak, nastao na području Like i obližnjega kraja, zadao je težak udarac austrijskoj financijskoj i trgovačkoj politici, ne računajući da je Lika od tog doba postala pasivni kraj, koji ni poslije nikad više nije mogao ekonomski da se oporavi.

Pregledajući sve dotadašnje zakone, Gerhard van Swieten, liječnik carice Marije Terezije i vrhovni upravitelj zdravstva carevine, sakupio ih je u to doba u jednu cjelovitu »Naredbu o zdravstvu« (Sanitätsverordnung), koju je Marija Terezija izdala 25. VIII 1766. Ova je naredba karakteristična po tome što je Marija Terezija, poznata po svojim liberalnim načelima, pobornica ukidanja torture i progona vještica, ukidanja kmetstva (kako je s Josipom II prikazuje i slika u novoj bečkoj Gradskoj vijećnici), unijela u ovaj skupni zdravstveni zakon i nekoliko modernijih nazora o zdravstvu, ali, s druge strane, i drastične odredbe koje začuđuju, na primjer da stražar na granici smije na došljaka iz Turske pucati ako ovaj nepropisno pređe granicu i ne stane na stražarev poziv.

Zbog kronološkog reda ponavljam ovdje da je godine 1767. izdat patent kojim je veliki dio zdravstvene uprave predat u ruke zdravstvenim komisijama na terenu. Ovim patentom, zvanim »Sanitätsregulativ«, osnovane su zdravstvene komisije pri svakom generalatu i na njih je preneti sva zdravstvena služba na terenu, kako na kordonu, tako i u kontumacima i rastelima, a bilo im je dozvoljeno i izdavanje brzih odredaba. Komisija je mogla proglasiti i pripravnost, i čak pojačati postojeću pripravnost u kontumacima, ali, bez odobrenja viših vlasti, nije mogla doneti odluku o ukidanju pripravnosti ili o njenom ublažavanju.

Uskoro poslije toga, godine 1770, upotpunjuju se stare odredbe i ovako revidirani zakoni ponovo proklamiraju. Među ovima se već 2. I 1770. donosi već prije spomenuta uputa s instrukcijama za rad liječnika u kontumacima (Instruction für Sanitäts-Medicos, oder Chyrurgos, die in den Contumaz-Stationen angestellt sind), a sve odredbe o radu na granici sakupljaju se u jedan zakon, koji je pod imenom »Pest-Reglement vom Jahre 1770« izdat u obliku knjige zakonika. On je iste godine služio za podlogu prvog nama poznatog zdravstvenog zakona. To je bio, još danas znameniti, zajednički, zapravo prvi sveukupni zakon o zdravstvu, tzv. »Sanitäts-Haupt-Normativ« od 17. IX 1770, koji je izradio Gerhard van Swieten (1700—1772), a bio na snazi u svim zemljama pod Habsburgovcima. Zakon ima dva dijela: prvi, kraći, sadrži propise za uređenje zdravstva u unutrašnjosti zemlje (na ovaj

se ne mogu ovdje osvrnuti), drugi, veći, govori o uređenju zdravstva na granici, o karantenskim mjerama itd. Nosi naslov — »Pars secunda: De iis, quae ad Sanitatem quoad Confinia ad finitimas Gentes servandam pertinent« i ima 4 dijela:

- I — Agendi Norma Vigiliis praescripta, quae in Confiniis Sanitatis publicae causa constitutae (sadrži 7 paragrafa)
- II — Norma agendi Directoribus Contumaciae in suscepto Munere praescripta (sadrži 49 paragrafa i zakletvu)
- III — Norma agendi Medico, vel Chyrurgo in Contumaciae Statione posito praescripta (sadrži 6 paragrafa i zakletvu)
- IV — Norma agendi pro Famulis ad purgandas Merces, atque ad earum, hominumque Custodiam adsumptis (sadrži 15 paragrafa i zakletvu).

Kod IV dijela potrebno je istaći dva paragrafa, i to:

§ 14. Expensae pro Mercium Purgatione solvendae Expensarum taxatione (cijene, takse označene u krajcerima — Kreuzer označen sa kr);

§ 15. De Clathris, seu sic dictis Rastellis quae mutui Commercii juvandi causa in Croatia extant, dum cuncta de Salutis Statu in salvo sunt.

Tako je Vojna krajina, a osobito njen granični kordon, organiziran čvrstom rukom iz zajedničkog carskog habsburškog dvora, štiti austrijske nasljedne zemlje i ostalu Evropu od kuge. Nema nikakve sumnje da je čvrsta organizacija i savjesno ispunjavanje odredaba bilo vrlo korisno za suzbijanje svake i najmanje pojave zaraze, naročito kuge. Ali je isto tako sigurno i to da je carski dvor u svojoj strogosti pretjerivao. Opasnost od kuge nije bila mala, ali nije bilo opet opravdanja za takav krajnji strah, najdrastičnije mjere i nije trebalo da se paralizira sav ostali život. U toj paničnoj strogosti carski dvor nije vidio nikakvu ostalu dobrobit i potrebe građana i državljana ili graničara na granici. Pretjerivanje je katkad išlo tako daleko da se karantena nepotrebno produžavala i do 3 mjeseca, a za to bi vrijeme promet, trgovina i ekonomija došli u krajnju opasnost.

Tek liberalnije i širokogrudije gledanje na državnu upravu i ekonomiju, promet i trgovinu, koje je inaugurirano dolaskom na prijestol cara Josipa II, dovelo je do toga da su mnoge od dotadašnjih strogih naredbi ukinute. Sam Josip II, pošto je postao car, proputovao je velik dio carevine, pa je tako bio i na granici i sam se godine 1773. osvjedočio da su mnoge odredbe prestroge, a neke upravo suviše, te je u svojoj rezoluciji od 2. I 1776. stao na stanovište, »... dass das ganze cordons — und contumazwesen zu subsistierung der länder, aufnahme des handels und besonders zu erhaltung des armen gränzmanne in eine andere verfassung kommen muss...«. To znači da je poslije stroge karolinske i marija-terezijanske ere isključivog straha od kuge i zapostavljanja čitavog ostalog života u carevini došla jozefinska era razumnog liberalizma, koja vodi računa u prvom redu o životu i napretku državljana carevine, i ne zapašta ni razumne mjere koje suzbijaju opasnosti što povremeno prijete. U pogledu organizacije granice i njenog kužnog kordona došlo je, pored svega toga, do znatno promijenjenih nazora i shvatanja pod utjecajem Adama Chenota (1721—1789)^{7, 8, 9}. On je dobro proučio prilike u Erdelju, gdje je vršio službu vrhovnog fizika, a svoje nazore objavio i u djelu »Adami Chenoti Tractatus de peste, Vinodobonae 1766«. Zatim se istakao pri

suzbijanju kuge koja je godine 1770. prodrila preko granice u Erdelj i tamo dvije godine harala, pa je o tom napisao i iscrpan izvještaj za Carsko-kraljevsko ratno ministarstvo u Beču, koji je ostao u rukopisu u arhivu tog ministarstva. On će ipak odigrati veliku ulogu, jer će na osnovi njega i svih ostalih Chenotovih nazora izaći nove uredbe o kužnom kordonu na granici, a djelo će poslije smrti autora objaviti Franz von Schraud pod naslovom »Historia pestis Transilvanicae annorum 1770 et 1771, opus posthumum, jussu regio edidit et praefatus est Er. de Schraud, Budae 1790«, a kasnije će ga umetnuti i u svoj rad »Historia pestis Sirmiensis annorum 1795 et 1796« (gdje se Chenotov traktat nalazi u izdanju iz godine 1802, u knjizi II, na str. 47—94). Chenotovi nazori o patogenezi i epidemiji kuge znatno se razlikuju od dotadašnjih. Prema starijim nazorima, koji su nastali uglavnom proučavanjem kuge na Istoku, glavni je prenosnik kuge štakorska buha (*Xenopsylla cheopis*), koja ugrize bolesnog štakora a zatim zdravog čovjeka, i tako prenosi na ljude kugu, tipičnu bolest glodavaca. Ova se buha zadržava u robi, naročito u vuni, pa je zato samoj deratizaciji, a zatim postupku s prevoznim sredstvima (naročito lađama) i trgovačkoj robi (naročito vuni) posvećena glavna pažnja pri suzbijanju i sprečavanju kuge. Nema sumnje da je i danas ova patogenezna aktuelna i epidemiološke mjere na mjestu. Na osnovu ovoga, Kitasato, Yersin i Simond (1894, odnosno 1898) pronašli su i uzročnike kuge (bacil kuge) i izradili serum protiv bolesti. Ovom prilikom moramo opet naglasiti ono što sam, na žalost bezuspješno, već nekoliko puta isticao, da je zapravo naš Cezar L. Pavišić bio prvi koji je 1851. ukazao na one probleme koji su Kitasatu i drugima donijeli slavu.

Nasuprot ovim nazorima Chenot je dokazivao da ovo nije isključivo jedini mogući način prenosa kuge i da je moguć, čak i vjerojatniji direktni prenos s čovjeka na čovjeka, preko čovječje buhe (*Pullex irritans*). Danas vjerujemo da je gotovo kod svih epidemija u Evropi, pogotovu na njenom zapadnom dijelu ili na kopnu, kuga prenošena s čovjeka na čovjeka preko čovječje buhe. To zaključujemo ne samo po načinu kako je epidemija počela i kako se rasprostirala^{9, 11}, nego i prema njenim simptomima. Ova se kuga, za razliku od plućne, prenete preko štakora i štakorske buhe, očituje u bubonima i karbunklima, crnoj upalnoj pigmentaciji kože i crnim pjegama. Takva je bila i razorna kuga, koja je početkom 14. stoljeća desetkovala stanovništvo Evrope i s pravom dobila ime »crna smrt«, a mnogi su autori dokazivali da je takva kuga bila i u Veneciji godine 1575—1577 (E. Rodenwald, V. Trincavalli)¹¹, pa i ova kuga koja je prodrila preko »kužnog kordona«. To se, među ostalim, vidi iz radova marljivih kužnih liječnika Vojne krajine od kojih su neki napisali vrijedna djela (Martin Lange, *Rudimenta doctrinae de peste*, Offenbach 1791; A. Canestrini, *Pestis diagnosis*, Salisb. 1795; V. J. v. Hildebrand, *Ueber die Pest*, Wien 1799; Fr. v. Schraud, *Geschichte der Pest in Sirmien in den Jahren 1795 und 1796*, Wien 1801). Na školovanje ovih liječnika polagala se velika važnost (sl. 9, 10, 11).

Ovim opažanjima, koja su donedavna bila zanemarljiva, dodajem i neka iz naših krajeva, koja su također karakteristična za prenos kuge s čovjeka na čovjeka, a nisu do sada bila dovoljno zapažena.

Godine 1483. čuvari kužnog lazareta na Dančama kod Dubrovnika, Mihoć Mirković i Živan Pupak, uhvaćeni su i optuženi da su iz lazareta izneli neke odjevne predmete. Po ondašnjim propisima, osuđeni su na smrt i vje-

šani na isturenoj hridini iznad lazareta, koja se još i danas zove »Vješala« ili »Stratište«, a katkad i »Kalvarija«. Nekoliko dana poslije vješanja Živana Pupka umrla je od kuge njegova žena, iako je bila izolirana na otoku Supetru pred Cavtatom. Očito je da su se u odjevnim predmetima zadržale čovječje buhe, koje su inficirali kužni bolesnici u lazaretu⁶.

Arhivski podaci u Splitu govore da je godine 1731. kuga prodrila u Split tako što je neki Turčin, dok je karavana čekala pred splitskim lazaretom da bude uvedena u karantenu (na raskužavanje), prodao neke odjevne predmete i marame nekoj ženi u Lučcu, koja je na taj način unela kugu u Split.

Traktat Luke Stulija o kugi godine 1815. (*De peste quae in exitu anni 1815 in circulum Rhagusinum irrepserat, Rhagusae 1818*), u kojem zanimljivo poistovjetuje kugu s bedrenicom, pokazuje da i Stuli nazire prenos kuge s čovjeka na čovjeka, kao i to da se iz istog uzroka kod čovjeka javlja kuga, a kod domaćih životinja bedrenica, pa se ova opet prenaša na čovjeka.

Chenot, dakako, nije raspolagao literaturom koja bi mu ukazala na pravi put, ali je imao obilno vlastito iskustvo, na osnovu kojeg je izgradio svoje stanovište da nije glavni prenosnik kuge štakor i njegova buha, nego obična čovječja buha, i da se kuga prenosi s čovjeka na čovjeka, dapače da je i čovjek u inkubaciji izvor zaraze ako ima buhe koje onda prelaze i na druge ljude. Na osnovi ovih svojih opažanja on je veću pažnju posvetio čišćenju ljudi i njihove odjeće i prtljaga nego trgovačke i prometne robe i životinja, pa je predložio da se svaki došljak u karanteni svuče, opere vodom i octom i obuče čisto rublje i odjeću koja mora biti očišćena i izglacana, a i ostala njegova roba mora se oprati i očistiti raskužnim sredstvima. Od godine 1785. upotrebljavala se i neka vrsta dezinfekcijskog aparata na paru.

Za naše je prilike važno spomenuti još i to da su u praksi Chenotovi nazori naišli na veliki odziv, pa je na njihovoj osnovi Franz v. Schraud suzbijao kugu koja je prešla u Srijem godine 1795. i ondje još 1796. vladala. O tome je napisao već spomenuto djelo, na njemačkom jeziku 1801, a na latinskom 1802. godine. Uspomena na ovu kugu čuva se još i danas: to je spomenik na cesti kod Iriga (između Rume i Novog Sada) koji pokazuje dokle je kuga onih godina doprla¹².

Na osnovu Chenotovih nazora, kao i njegovih izvoda u djelu »Tractatus de peste« (1766), koje je u prvo vrijeme ostalo nezapaženo i tek kasnije dobilo na važnosti, a osobito na osnovu izvještaja C. kr. ratnom ministarstvu poslije uspješnog suzbijanja i liječenja kuge u Erdelju, godine 1770. i 1771, i ostalih dokumenata, koje je podnosio na zahtjev cara Josipa II, izrađena je nova i moderna uredba o suzbijanju i liječenju kuge na granici, proklamirana 4. V 1785. kao carski patent o kugi, općenito poznat pod nazivom »Chenotov patent«. Ovaj važni patent je kasnije još nekoliko puta izdavan, pogrdjegdje tekstualno izmijenjen ili stilistički i lingvistički dotjeran, unashan u upute o redu i radu na granici i u druga slična djela, a podređena zapovjedništva prepisivala su ga, ali na takav način da pojedina izdanja danas više nije moguće ni uspoređivati. Odavde i raznolikost u današnjem prosuđivanju vrijednosti ovog patenta. Osim toga, pod imenom »dodaci Chenotomovom patentu« kriju se i dodaci raznim odredbama koje sa samim patentom nemaju ničeg zajedničkog.

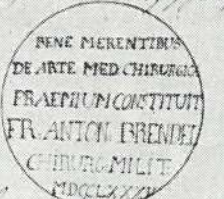
1785

30

41

Das aller hochverordneten Militair-Hand- Chyrurg Franz Anton Brendel hat und ihm Ansehen in und wann er angetroffen Abficht für die medicinische Chyrurgische Academie im Militair-Stub zu Wien und seinen Vermögens zu Anzeigung von 1000 fl. zu einem Verlangen gewilliget, damit von ihnen abgethan die nöthigen Summen sind gegeben. Actum den 10ten im Monat Junij 1785. In Wien. In dem öffentlichen Ansehen des Militair-Hand- Chyrurg Franz Anton Brendel in Wien. In dem öffentlichen Ansehen des Militair-Hand- Chyrurg Franz Anton Brendel in Wien. In dem öffentlichen Ansehen des Militair-Hand- Chyrurg Franz Anton Brendel in Wien.

Das aller hochverordneten Militair-Hand- Chyrurg Franz Anton Brendel hat und ihm Ansehen in und wann er angetroffen Abficht für die medicinische Chyrurgische Academie im Militair-Stub zu Wien und seinen Vermögens zu Anzeigung von 1000 fl. zu einem Verlangen gewilliget, damit von ihnen abgethan die nöthigen Summen sind gegeben. Actum den 10ten im Monat Junij 1785. In Wien. In dem öffentlichen Ansehen des Militair-Hand- Chyrurg Franz Anton Brendel in Wien. In dem öffentlichen Ansehen des Militair-Hand- Chyrurg Franz Anton Brendel in Wien.

Dopisom »ex Consilio Aula Bellico« (Vrhovnog vojnog zapovjedništva, Ministarstva rata, odnosno Dvorske ratne kancelarije) od 4. juna 1785. obavješćuje se da je Militär-Stabs-Chirurgus Franz Anton Brendel osnovao zakladu za studij vojne medicine i zlatnu medalju najbo-

zu diesem befunden

Den und nachher wird Herr General-Commando zur Aufstellung und Einleitung der kaiserlichen Militär-Chirurgie ernannt.

Hiedurch

Ex Consilio Aulae Bellicae
Wien den 4ten Junij 1785
Lobkowitz

ljem učeniku za najbolji diplomski rad. Nagradu će dodjeljivati Bečka vojna akademija. F. A. Brendel je bio njemačkog porijekla, ali je dugo služio u Hrvatskoj i povezan je bio s mnogim obiteljima koje ga se još i danas sjećaju.

Medalja je izgledala ovako

Mora da su neke odredbe povremeno zaboravljane, pa su ponavljane, ili su izgledale preblage, pa ih je trebalo pojačati ili revidirati. Zato se izdaju stroge odredbe »Strafgesetze für Pestvergehen« od 21. V 1805, kao i ponovne »Vorkehrungen bey naher Pestgefahr« od 12. I 1826. i 30. VII 1828. A, isto tako, mora da se u međuvremenu opet pojavio strah od kuge, te novi osnovni zakon o granici (Grenzgrundgesetz) iz godine 1807. opet ponavlja kao prvu dužnost »Versicherung des Gesundheitszustandes durch Hintanhaltung der Pestgefahr sowohl von den Gränz-Provinzen als der rückwärts derselben gelegenen Lande des österreichischen Staatskörper«. Stoga su i odredbe pooštrene, ali one od 12. V 1813, 20. X 1814, 30. V i 22. IX 1823, i 14. VI 1830. određuju tri vrste »Kontumazperiode«: kako se postupa ako u Turskoj nema kuge, ako se pojavila u vrlo udaljenim krajevima, a kako ako se kuga približila granici carevine.

»1. U oblastima u kojima su preduzete mjere da se predupredi preteća opasnost od kuge svaki se onaj čini odgovornim za teški prekršaj, koji po svojim prirodnim i lako primjetnim posljedicama ili po naročito objavljenim propisima može da dovede do bolesti ili da je dalje prenese; ovaj prekršaj može da se sastoji iz jednog pothvata ili propusta, može da bude zasnovan na namjeri ili pokušaju.

»2. Najglavnije vrste ovakvog prestupa su: 1) prekoračenje kordona, 2) osujećenje kontumacije, 3) zanemarivanje pri sprovođenju ovih mjera položajnih dužnosti, 4) prikrivanje opasnosti.

»3. U prvoj vrsti prestupa čini se odgovornim: a) ko iz jedne oblasti, prema kojoj je naložena kontumacija ili prema kojoj je postavljen kordon, na suvu na za to neodređene puteve, ili na moru u nedozvoljene luke i na obalu dolazi, robu tamo donosi ili istovaruje, b) ko prekorači kordon, a da se za to određenom činovniku ne javi, c) ko se iz sumnjivih predela krišom uvuče, a pri daljem produžavanju svog puta netačno mesto odakle je došao

navede, d) ko lica ili robu, da bi se izbjegli označeni putevi, savjetom, upućivanjem ili na neki drugi način pomaže, e) ko sam sačini ispravu za prelaz ili pri njenom sačinjavanju učestvuje, kao i onaj koji se svjesno posluži lažnom ili ispravnom ali na nekog drugog istavljenom ispravom.

»4. Da bi se spriječila zaraza, straže su dobile nalog da na svakoga koji prekorači kordon, i koji se na njihovu opomenu ne povuče ili čak silu upotrebi, odmah pucaju.

Kazna za presteupe obuhvaćene § 3 je teška tamnica od 5 do 10, a pri naročito otežavajućim okolnostima veće opasnosti, iz loših pobuda, naročite podmuklosti ili ponavljanja, i od 10 do 20 godina. Samo u onim slučajevima gdje je prekoračenje neosporivo učinjeno iz neopreznosti, a iz toga nije mogla da proiziđe nikakva stvarna šteta, može kazna da bude na kraće trajanje odmerena ili, prema prilikama, može šibanjem da bude pooštrena.

»5. Zbog osujećenja mera za čišćenje čini se odgovornim a) ko prije završenog propisanog vremena za čišćenje napusti kuću koja je pod kontumacijom, b) ko se prije završetka kontumacije bez dozvole nadzora za kontumaciju približava zdravim licima i na neki način sa njima veze održava, c) ko osobe ili robu iz sumnjivih područja bez urednog zdravstvenog uvjerenja i bez pasoša preuzima, prevozi, odašilje, d) ko u mjestima koja su blizu kordona strane osobe ili robu bez zdravstvenog uvjerenja ili sa zdravstvenim uvjerenjem, koje nije prema propisima od vlasti izdato, krije ili im daje konak, e) ko stvari, koje po propisu zakona ljekara ili činovnika treba da se podvrgnu čišćenju, prikrije ili pritaji, f) kao i uopšte svi iz kuća pod kontumacijom, činovnici i sluga, koji bi prekoračenjem svojih zvaničnih instrukcija stvorili priliku za prouzrokovanje nekih opasnosti.

»6. Sa prestupnicima će se postupiti na isti način kako je u § 4 propisano.

»7. Zapostavljanjem svoje dužnosti ogrešuje se onaj koji na osnovu svog položaja po zakonu ili po naročitom nalogu činovnika ili ljekara obavezne dužnosti ne izvrši, naročito: a) ko njemu obavezne prijave ili izvještaje propusti da podnese ili to samo odugovlači, b) ljekar, kome su povjerenе dužnosti za predupređenje kuge, a koji poklone prima, c) ko, protivno njemu povjerenog nadzora, lica ili robu nedozvoljenim putem, ili dozvoljenim putem ali bez izdržane kontumacije, u zemlji pusti, ili iz kontumacije prije propisanog vremena otpusti, d) ko, protiv propisima, izda zdravstveni pasoš, e) ko na osnovu lažnog ili nezakonitog upotrebljenog zdravstvenog pasoša nekog propusti, f) ljekar ili činovnik koji se prilikom svojih poslova i sam zarazi a sâm se ne povuče u kontumaciju.

»8. Ovakav prekršaj, ako je iz koristoljublja ili se dogodio svjesno, treba kazniti zatvorom od 10 do 20 godina, ali osim toga i od 5 do 10 godina, a samo kod naročito olakšavajućih okolnosti, prema njihovoj kakvoći, ispod 5 godina.

»9. Prikrivanje opasnosti tereti svakog koji za neki od navedenih prekršaja, ma koje vrste bili, dozna, a o tome smjesta najbližu vlast ne obavijesti.

»10. Kazna za prikrivanje je zatvor od 1 do 5 godina, ali ona može kod naročito otežavajućih okolnosti podmićivanja ili opasnijih prekršaja prikrivanja ili pri ponavljanju, i da se na teži zatvor od 5 do 10 godina proširi.

»11. Ostali, u § 1 samo općenito spomenuti prekršaji, treba prema okolnostima, u kojima oni sa ovdje naznačenim slučajevima stoje da budu kažnjeni.

»12. Ako prekršaji propisa u vezi sa kugom uzmu maha, pa se pomoću brze i zastrašujuće mjere to mora spriječiti, stupa na snagu prijeki sud. Ko poslije objavljivanja prijekog suda počini nasilje ili jedan od teških prekršaja, koji su u paragrafima 3 i 5 navedeni, treba da bude strijeljan, ostali pak treba da budu podvrgnuti gore odmerenim kaznama.

»13. Osim slučajeva prijekog suda, ima se presuda izrečena od nižeg sudije, ma kako ona ispala, podneti višem sudu, koji će istu da potvrdi, ili prema zakonu pooštri ili ublaži.«

Posebni propisi od 28. III 1814, 7. VI 1826, 31. XII 1830. i 24. III 1831. određuju kako se raskužuje roba, naročito pisma (pomoću kađenja sumporom, dušičnom i octenom kiselinom).

»Pošto je Medicinski fakultet u Beču izjavio da sadašnje, u kontumacijama uobičajeno, izazivanje dima sa vegetabilnim materijama protiv kuge, ni u koliko nema potrebno dejstvo na razaranje kuge, to se, prema predlogu ovog fakulteta, od sada umjesto ovog nadimljavanja u kontumacijama ima primjenjivati mineralno kiselo nadimljavanje, koje bolje svrsi odgovara, i to na sljedeći način:

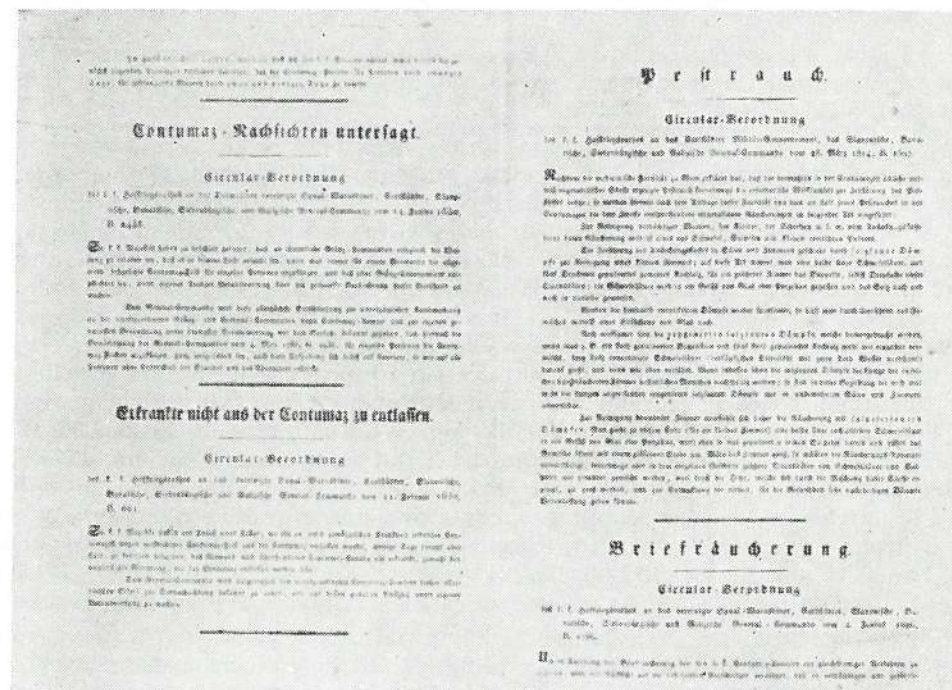
Za čišćenje sumnjive robe, odela, spisa itd. od zarazne materije služi njihovo nadimljavanje pomoću pomešanog praška sumpora, šalitre i mekinja.

Razaranje zarazne materije u salama i odajama vrši se dimom sone kiseline — za čišćenje male odaje uzima se pola unce sumporne kiseline i 5 drahmi obične kuhinjske soli u prahu, za veću odaju dvostruko, čak i trostruko od te količine; sumporna kiselina se sipa u jedan sud od stakla ili porcelana, a so se postepeno u nju ubacuje. Ako je para razvijena na ovaj način oskudna, onda se pomaže miješanjem smješe pomoću jednog staklenog štapića.

Još je efikasnija oksigenirana sonokiselinska para, koja se dobija kada se, na primjer, jedan lot manganskog praha i pet lota praha kuhinjske soli dobro izmiješa, tri lota koncentrirane sumporne kiseline (prodajno vitriolsko ulje razblaženo sa dva lota vode) sipa preko toga, a onda se postupi kao gore. Ako, međutim, para sone kiseline za pluća ljudi u tako nadimljenim odajama postane štetna, onda su u ovakvom slučaju oksigenirana sonokiselinska para, koja još više napada pluća, samo u nenastanjenim salama i odajama upotrebljava.

Zato se za čišćenje nastanjenih odaja preporučuje nadimljavanje sa parom šalitrene kiseline. U tu svrhu za malu odaju sipa se pola unce koncentrirane sumporne kiseline u sud od stakla ili porcelana, ubaci se toliko isto praha čiste šalitre, i to se miješa češće jednim staklenim štapićem. Ako je odaja velika, onda se mora upotrebiti veći broj aparata za nadimljavanje, ali nikako da se u pojedinim sudovima miješaju veće količine sumporne kiseline i šalitre jer bi inače toplota, koja se miješanjem ovih materija stvara, postala suviše visoka i stvorila mogućnost za razvijanje crvene, za zdravlje vrlo štetne, pare.«

Cirkular od 4. I 1815. određuje postupak mrtvozoraca.

Odredba od 28. III 1814. B. 1597 kojom se određuje kađenje (Pestrauch) prema najnovijem stanovištu Bečkog medicinskog fakulteta.

Karakteristično je da je veliki dio ovih cirkulara kasnije štampan u jednom svesku velikoga formata i izdat po naslovom »Nachträgliche Verordnungen zum Pest-Reglement vom Jahre 1770« iako su u njemu propisi od 1813—1830, kada je Pest-Reglement od godine 1770. bio već zamijenjen Chenotovim patentom od 1785. i kasnijim odredbama, te ove »naknadne odredbe« i nisu ništa drugo nego nadopune ovih kasnijih odredbi. Tako se već prvi cirkular od 12. V 1813, koji se nalazi u ovom svesku, poziva na »Sanitäts-System vom Jahre 1785«.

Da je granica na Uni i Savi čvrsto zatvorena pokazuje činjenica da je nije mogao preći ni krišom naš putopisac i političar Matija Mažuranić. On to zorno opisuje u svojem djelu »Pogled u Bosnu ili kratak put u onu Krajinu, učinjen 1839—40«, izašlom u tiskari Ljudevita Gaja u Zagrebu, godine 1842. A takvi su i drugi slični putopisi iz ovih godina i oko tog razdoblja.

Da bi se izbjegla zbrka, nastala uvođenjem raznih odredbi, izrađena je i proklamirana modernija redakcija zakonodavstva o kugi i obrani od nje na granici, koja je godine 1837. izašla pod naslovom »Pest-Polizey-Ordnung für die k. k. österreichischen Staaten« Josepha Bernta, u izdanju Medicinische Jahrbücher des k.k.österreichischen Staates 24, N.F. 15, 1838, str. 257—262,

398—469, 555—595. Vrijedila je do ukidanja »kužnog kordona«, tj. do godine 1857.

Svi se ovi zakoni odlikuju time što su poboljšavali i, prema napretku savremene medicine, usavršavali prijašnje propise kako bi oni bili uvijek moderni i suvremeni.

Zahvaljujući ovim propisima i zdravstvenom radu kuga je samo izuzetno probijala granicu, ali i tu je svaki put brzo zaustavljena, te je zemlja, a i ostala Evropa, od kuge iz Turske bila pošteđena, što se svakom prilikom ističe kao zasluga zdravstvene organizacije Vojne krajine. Prije nego što je organizacija na granici sprovedena kako treba kuga je preko Hrvatske, Kranjske i Štajerske prodrła godine 1713. u Austriju i žestoko poharala Beč. Kako je poznato, car Karlo je 1715, u čast prestanka haranja kuge, osnovao i danas još impozantnu »Karlskirche«, posvećenu sv. Karlu Boromejskom. Ovakvih epidemija nije više bilo otkada je granica i u zdravstvenom pogledu pravilno organizirana. Kuga je jednom prodrła u Moslavinu i Požešku dolinu, godine 1739, drugi put je, 1743, probila kod Jasenovca i Kostajnice do Siska i Petrinje, pa se 1744. pojavila i u Zagrebu; treći put je prodrła u Srijem, 1795—1796, a posljednji put se sporadično javila u Kostajnici, godine 1815. No, ono što je najvažnije — kuga se nije pojavila s ove strane granice nijednom, dok je s druge njene strane žestoko i opasno harala: u Srbiji, Bosni i Dalmaciji godine 1765, ili za vrijeme tursko-ruskog rata 1768—1774, ili godine 1814. i 1815. kad se javljala diljem mnogih mjesta na Balkanu, sve do Dubrovačke republike.

Do ukidanja kordona došlo je zbog toga što je trgovina između Turske i Austrije krenula Dunavom i zaobišla kordon. Da je u to doba postojao kordon na Dunavu, on bi, zbog svojih pretjeranih propisa, ovu za Austriju i srednju Evropu važnu trgovinu onemogućio, kao svojedobno trgovinu preko Like i Jadrana. Kad je, dakle, trgovina trebalo da krene Dunavom preko Mađarske i Austrije, sjetili su se u Beču najprije lošeg iskustva Like i Krbove, a zatim dokazivanja erdeljskog fizika — onda već davno pokojnog Adama Chenota — koji je zastupao mišljenje da pretjerane karantene na granici ionako nisu potrebne i umjesne, a onake kakve je Austrija provodila nemaju smisla, pa su trgovinu Dunavom omogućili bez zatvaranja granice. Ugovor o plovidbi Dunavom između Austrije, Bavarske i Turske, od 7. XII 1857, omogućuje plovidbu Dunavom bez ograničenja, pa je i trgovina preko Mađarske dopuštena propisima od 25. XII 1857. Time je »kužni kordon« na Savi, Uni i donjem toku Dunava postao suvišan. Istodobno je zastarjela i Vojna krajina, čak i prije nego što je Austrija zauzela Bosnu i Hercegovinu, a poslije okupacije, godine 1878, postala je uopće nepotrebna i zato je »razvojačena«.

L I T E R A T U R A

¹ Bazala V., Medicina u Vojnoj krajini, Problemi, 1, Zagreb, 1955, 1, 33—42. — ² Bazala V., Die ehemalige Kroatisch-Slavonische Militärgrenze als sanitärer Faktor, Zagreb, 1943. — ³ Bazala V., Kroatien und seine ehemalige Militärgrenze als europäischer sanitärer Faktor, Europäische Wissenschafts-Dienst, IV, 3—4, Berlin, 1944, 22—25. — ⁴ Bazala V., Povijesni razvoj medicine u hrvatskim zemljama, Zagreb, 1943. — ⁵ Bazala V., Dokumenta Vojne krajine, Zbornik radova Jugoslovenskog društva za istoriju medicine, farmacije i veterinarstva, knj. II, Beograd, 1960, 67—68. — ⁶ Bazala V., Della peste

e dei modi di preservarsene nella Repubblica di Ragusa (Dubrovnik), Zagabria, 1954. — ⁷ Knaff E., Adam Chenot, Extrait du vol. LXIV des Publications de la Section Historique de l'Inst. G.—D. de Luxembourg, Luxembourg, 1930. — ⁸ Biographisches Lexikon der hervorragenden Aerzte aller Zeiten und Volker, II, Aufl. 2. Bd., S. 3. — ⁹ Lesky E., Die österreichische Pestfront an der k. k. Militärgrenze, Seculum VIII, Heft 1, 82—106. — ¹⁰ Rath G., CIBA-Zeitschrift, Bd. 7, H. 73, Wehr/Baden, 1955. — ¹¹ Rodenwald E., Die Pest in Venedig 1575—1577. Ein Beitrag zur Frage der Infektkette bei den Pestepidemien West-Europas, Sitzb. Heidelberg. Akad., Math.-nat. Kl., 1952, Abh., Heidelberg, 1953. — ¹² Schraud Fr., Geschichte der Pest in Sirmien in den Jahren 1795 und 1796, Wien 1801; Historia pestis Sirmiensis annorum 1795 et 1796, Budae, 1802.

DIE DOKUMENTE ÜBER DIE GESUNDHEITSVERHÄLTNISSE IN DER MILITÄRGRENZE, BESONDERS ÜBER DAS SOGENANNTTE PESTGEBIET

Vladimir BAZALA

Bis zu den heutigen Tagen stellte Türkei die Hauptquelle aller Epidemien am Balkan dar, welche von hier aus nach Europa weiter verschleppt wurden. Die Erforschung der Herkunft der Epidemien in Österreich spricht dafür dass diese meist aus der Türkei herkamen. Schwere Pestepidemien in Österreich während des Krieges 1737—1739 zeigten am besten was für eine Gefahr von diesem Übel drohte. Das veranlasste Österreich an eine Organisation der Bekämpfung der Epidemien zu denken. Schon im Jahre 1710 wurde das »Pestpatent« herausgegeben. Aber alle diese Verordnungen, wie auch die späteren — bis zu der Errichtung des Sanitarkordons, zeigten sich als unwirksam für die Bekämpfung der Epidemien. Durch die Gründung der Militärgrenze hat Österreich die ganze Bevölkerung an diesem Territorium für den Tages — und Nachtdienst im Kampfe gegen verschiedene Epidemien mobilisiert. Diese »lebende Mauer« spielte eine bedeutende Rolle bei der Verkinderung ihrer Einschleppung nach Österreich. Die »Instruktion« für die Bekämpfung der Pest aus dem Jahre 1778 weist ausführlich auf die Pflichten der Ärzte und anderer an dieser arbeit beschäftigten Personen hin. Ähnlich war auch das Rundschreiben der österreichischen Behörden des Jahres 1785 (Chenot-sches Patent) so wie andere, deren origineller Text in der Arbeit angeführt wurde.

DOCUMENTS RELATIFS A L'ÉTAT SANITAIRE DES CONFINS MILITAIRES ET PARTICULIÈREMENT AU CORDON DIT LE PESTIFÈRE

Vladimir BAZALA

Jusqu'aux temps les plus récents, la Turquie a été la source principale de toutes les épidémies dans les Balkans, d'où elles pénétraient en Europe. L'étude des origines des maladies épidémiques qui ont sévi en Autriche prouve incontestablement que, dans la plupart des cas, celles-ci provenaient de l'Empire Ottoman. L'extension grave que prit la peste dans l'État autrichien lors de la guerre de 1737—1739 démontra clairement quels dangers comportait ce fléau. L'Autriche a été, ainsi,

obligée de songer de bonne heure aux mesures prophylactiques. En effet, on peut remarquer que dès 1710 elle promulgue le « Pestpatent ». Cependant, ce Règlement, aussi bien que ceux qui s'ensuivirent, n'ayant pas été d'une efficacité suffisante, elle mobilise toute la population des Confins Militaires pour une activité s'exerçant nuit et jour contre les différentes épidémies. Bien organisé, ce « mur vivant » joua un très grand rôle en barrant le chemin au mal envahisseur. L'« Instruction » prescrite en vue de combattre la peste en 1778 indique d'une manière détaillée les charges des médecins et des autres personnes engagés à ce travail. Il en est de même des Circulaires adressées par les autorités autrichiennes en 1785 (« Patent de Chenot ») et plus tard. Celles-ci sont reproduites plus haut dans leur texte original.

EPIDEMIJA KUGE U BOSNI I HERCEGOVINI, SLAVONIJI, HRVATSKOJ I DALMACIJI 1813 — 1818. GODINE

Velimir MIHAJLOVIĆ

ISTORIJA EPIDEMIJA KOJE SU PROHUJALE TOKOM VEKOVA PREKO teritorije jugoslovenskih zemalja predstavlja vrlo značajno područje naše medicinske prošlosti. Balkan je oduvek bio cilj teritorijalnog proširenja mnogih porobljivača koji su, pored ostalih zala, donosili gotovo uvek velike epidemije, a koje su bile fatalne za naš narod. Pored velikog gubitka stanovništva, ostavljale su i druge teške posledice, od kojih je najkatastrofalnija pojava gladi.

U arhivskim fondovima Istorijaskog arhiva APV nalazi se vrlo obimna građa koja se odnosi na veliku epidemiju 1813. do 1818. godine i na mere za njeno suzbijanje. Proučivši celokupan materijal, došli smo do zaključka da sadrži masu novih elemenata do sada nepoznatih nauci. Stoga smo i pristupili obradi ovog problema. S obzirom na ovoliku obimnost građe, analizirali smo samo one dokumente koji govore o haranju epidemije i njenom geografskom rasprostiranju. Da bi se dobila preglednija slika o kretanju i trajanju ove zaraze, mi smo je obradili po godinama.

Pre nego što pređemo na samo izlaganje, moramo još u početku da pomenemo da nam je veliku teškoću u radu pričinjavalo to što je masa izveštaja austrijske administracije sa terena često bez komentara. Sasvim je logično da oni sadrže dosta netačnosti i protivrečnosti, što, naročito ovo poslednje, otežava tačno sagledavanje i praćenje zdravstvenog stanja u onim našim krajevima gde je besnela kuga. Istina, ovo objašnjenje se ne odnosi na mesta u Vojnoj granici (u Srbiji, Slavoniji i Hrvatskoj), jer su ove izveštaje pisali austrijski sanitarni organi, te se mogu smatrati kao autentični i pouzdani arhivski izvori.

POJAVA KUGE U BOSNI I HERCEGOVINI 1813. GODINE

Iz dosadašnjih radova¹ je poznato da su ovu bolest doneli u Srbiju i Beograd Turci, koji su učestvovali u ugušivanju prvog srpskog ustanka. Na osnovu raspoložive arhivske građe nismo mogli da utvrdimo tačan datum kada se ona pojavila u Bosni, ili da li prvo u Hercegovini pa tek onda u Bosni. Međutim, nekoliko dokumenata ipak bacaju malo svetlosti na početak ove velike zaraze, koja se neuobičajeno dugo zadržala u našim krajevima.

Prvi podatak o pojavi kuge u Bosni objavila je Ugarska dvorska kancelarija 16. novembra 1813. u vezi sa instrukcijom carinskim i tridesetičnim vla-